

УДК 327(477)

**І.КОРОЛЬ,
М.ГОСПОДАР**

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГЕОПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В ЄВРОПІ

Досліджено основні проблеми в українсько-російських відносинах, зокрема в площині кордонів, базування Чорноморського флоту в Україні, оцінок грузино-осетинського конфлікту, проблематику транспортування енергоносіїв Росії до країн ЄС.

Ключові слова: проблеми територій, оренда Чорноморського флоту, «газове» протистояння, українсько-російські відносини.

Розпад Радянського Союзу і виникнення на пострадянському просторі незалежних держав вимагали негайної трансформації відносин між колишніми союзними республіками єдиної країни у відносини міждержавні з урахуванням динаміки геополітичних процесів.

Актуальність теми полягає в тому, що відносини з Росією з часу набуття Україною суверенітету завжди перебували у центрі уваги української влади і суспільства в цілому. Російсько-українські відносини розвивалися на міцному підґрунті етнічної спорідненості в рамках православної цивілізації. Однак, зумовлені самою географією системні контакти, а часом і приналежність українців і росіян до відповідно

європейського та євразійського геокультурних просторів формували у них, в деякій мірі, різну ментальність, своєрідні світоглядні цінності.

На сьогоднішній день, взаємовідносини між Україною і Росією виходять за рамки відносин лише двох країн. Вони впливають на долю багатьох інших народів і держав, перш за все європейських. Саме тому стан українсько-російських взаємовідносин привертає увагу, до них постійний інтерес громадськості обох народів.

Мета дослідження українсько-російських відносин полягає в розкритті головних тенденцій та закономірностей їх розвитку, здійсненні комплексного аналізу процесів та чинників, які обумовили формування ідеї партнерства в українсько-російських взаєминах, створенні цілісної, системно обґрунтованої картини сучасного розвитку відносин та їх впливу на європейські країни, зокрема геополітичну ситуацію в Європі, розкритті факторів, що перешкоджають наповненню відносин реальним змістом.

Історіографія проблеми дослідження. Досить важливим для дослідження проблематики стало опрацювання вітчизняних та зарубіжних наукових видань, у яких висвітлюються питання та основні закономірності еволюції українсько-російських взаємин.

Особливе місце належить працям вітчизняних науковців і державних діячів, зокрема Е.Лисицина, Б.Парахонського [1], Б.Тарасюка, В.Чумака, В.Чалого, фахівців Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова. Крім того важливу роль при написанні роботи відіграли дослідження таких вітчизняних експертів-міжнародників, як Л.Гайдукова, Л.Губерського, Б.Гуменюка, праці Т.Григорця, С.Гуцала, Є.Шарова, А.Гальчинського [2], Н.Мікули, О.Кирюхіна [3], Г.Надтоки [4], в яких аналіз українсько-російських відносин посідає значне місце, є одним з головних або основним предметом дослідження.

Серед авторів вітчизняних публікацій, найбільш великих за обсягом, глибоких за змістом і багатих фактичним матеріалом, слід назвати, насамперед, В.Вебринського [5], М.Земляного, О.Хомру [6].

Чільне місце у вивченні формування двосторонніх відносин України та Російської Федерації належить російським вченим, зокрема Ю.Дубініну [7], О.Дугіну, К.Затуліну, Н.Нарочницькій.

При підготовці цього дослідження враховувались роботи й зарубіжних науковців, зокрема З.Бжезинського [8], Т.Букквола, Ш.Гарнетта.

Поставлену мету можна реалізувати в ході вирішення таких завдань:

– проаналізувати основні етапи та тенденції розвитку міждержавних відносин;

– виявити основні проблеми у двосторонніх стосунках і проаналізувати можливості їх ефективного вирішення;

– дослідити внутрішні та зовнішні чинники впливу на розвиток партнерства;

– виробити загальні висновки і пропозиції щодо ефективного вирішення та забезпечення сталих, ефективних відносин.

Об'єктом дослідження наукової роботи є процеси розвитку сучасних українсько-російських відносин, проблеми їх трансформації в умовах визрівання і становлення нових геополітичних відносин та зовнішньополітичних орієнтацій України.

Практичне застосування роботи. Зібрані та проаналізовані матеріали та джерела можуть бути використані для поглибленого вивчення проблеми, підготовки студентів до семінарських і практичних робіт, доповідей, науково-практичних конференцій та інших видів дослідницької роботи.

Як відмічають науковці України, Росії, США, що досліджують проблематику українсько-російських відносин, напруга у взаємовідносинах накопичувалась особливо в останнє десятиріччя. **Серед них і проблеми сучасних правових відносин щодо окремих територій.**

Відомо, що у Мінській угоді щодо утворення СНД було закріплене положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності, недоторканності їх кордонів. У заяві Верховної Ради України 20 грудня 1991 р. з приводу Угоди про Співдружність незалежних держав зазначалося: **«Кордон між Україною - з одного боку, та Росією і Білоруссю - з іншого, є державним кордоном України, який є недоторканим. Лінія його проходження, визначена Договором між Україною і Росією 1990 р., лишається незмінною незалежно від того, чи є Україна стороною Угоди, чи ні».**

Проте російська сторона, зокрема колишній глава МЗС Є. Примаков, висловив тезу про те, що кордони держав, які утворились після розпаду СРСР, не фіксуються і не гарантуються Гельсінкськими домовленостями. Цю тезу не можна було розуміти інакше, як

закладання ідеологічного підґрунтя до майбутніх територіальних переділів на пострадянському просторі, нового перекроювання кордонів. Саме таку оцінку дали глави низки делегацій під час Лісабонського саміту ОБСЄ.

За таких умов назріла необхідність надання державному кордону України правового статусу. В правовому сенсі кордон України не був оформлений не лише з Росією, а й з Білоруссю і Молдовою, хоча ці країни і не висували територіальних претензій. Добрі перспективи у правовому оформленні кордонів, здавалось, відкривав Меморандум про співробітництво в охороні державних кордонів Республіки Білорусь, Російської Федерації й України, підписаний главами держав у Москві 15 квітня 1994 р. Спільна заява підтверджувала готовність продовжити роботу з договірно-правового оформлення своїх державних кордонів [9].

Але таку готовність виявили лише Білорусь і Україна, які створили спільну делімітаційно-демаркаційну комісію, що вже завершила необхідні делімітаційні роботи. У 1997 р. був підписаний Договір про державний кордон між Україною і Республікою Білорусь. Укладена в листопаді 1994 р. Угода між урядами України і Молдови про співпрацю з прикордонних питань дала змогу започаткувати делімітацію українсько-молдовського державного кордону. На листопад 1996 р. Україна з цими державами вже мала напрацьованих 40 договірних документів із прикордонних питань. У Кишиневі 21-22 травня 1998 р. відбулось спільне засідання українсько-молдовської комісії з делімітації державного кордону, було узгоджено 98,2%, або 1180,4 км спільного кордону [10].

Складніше вирішувалось питання про делімітацію українсько-російського кордону. Україна не погоджувалась на пропозиції росіян «щодо внутрішнього і зовнішнього кордонів», і тричі у 1992 р. МЗС України надсилало до МЗС Російської Федерації ноти з проектом Угоди про делімітацію українсько-російського кордону, а також пропозиції стосовно початку його правового оформлення. Російська сторона від усіх цих пропозицій ухилялась. Влітку 1992 р. російський міністр А.Козирєв попередив, що цілісність української території не може бути незаперечним фактом.

Російський парламент 9 липня 1993 р. прийняв постанову «Про статус міста Севастополя», в якій наголошувалось, що місто має перебувати у російському підпорядкуванні, оскільки при передачі Кримської області в 1954 р. зі складу Росії до складу України Указ

Президії Верховної Ради РРФСР 1948 р. про безпосереднє підпорядкування Севастополя Російській Республіці не визнано таким, що втратив чинність.

Це рішення було однозначно оцінено як агресивний політичний акт, який суперечить нормам міжнародного права, спрямований на порушення кордонів і територіальної цілісності України. Позицію України підтримала світова спільнота, передусім Рада Безпеки ООН. Вона визнала такий крок несумісним із взаємними зобов'язаннями РФ та України про непорушність кордонів, таким, що суперечить цілям і принципам Статуту ООН, а відтак не має юридичної сили [11].

Наприкінці січня 1996 р. у м.Сочі відбулась зустріч делегацій прикордонних відомств України та РФ, які очолювали голова Держкомкордону - командувач Прикордонних військ України В. Банних і директор Федеральної прикордонної служби Росії А. Ніколаєв. За підсумками зустрічі було підписано протоколи про спільний прикордонний і митний контроль між Україною і Російською Федерацією.

Довжина українсько-російського кордону - 2484 км. На середину 1996 р. тут функціонувало 60 пунктів пропуску, з них залізничних - 15, автомобільних - 44 і одна паромна переправа. Планувалось після належного облаштування відкрити ще сім автомобільних і два залізничних пункти пропуску. На літо 1998 р. обидві сторони домовились про оформлення правового статусу акваторії Азовського моря і Керченської протоки і завершення делімітації державного кордону на 1999 р. На січень 2002 р. Україна повністю делімітувала сухопутний кордон з Росією [10].

Наприкінці 2002 р. було завершено черговий раунд переговорів про делімітацію сухопутної частини українсько-російського кордону, під час якого було досягнуто домовленість про підписання угоди про державний кордон. Що торкається розмежування Азовського моря, Кабінет Міністрів України прийняв рішення встановити кордони територіальних вод в односторонньому порядку, якщо на переговорах не буде досягнуто спільного рішення про розподіл акваторії моря так званою серединною лінією на внутрішні води України та внутрішні води Росії.

Цей захід Києва не суперечив міжнародному праву, оскільки відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р. держава може самостійно встановлювати уздовж своїх берегів територіальні води до 12 миль завширшки, і зовнішня лінія цих територіальних вод вважається

лінією державного кордону. З часом вже у переговорному процесі мало обговорюватися питання про делімітацію виключно економічної зони та континентального шельфу.

Реакцію Росії на цей крок офіційного Києва висловив тоді перший заступник міністра закордонних справ РФ В. Трубников, який підкреслив, що одностороннє вирішення Україною питання делімітації Азовського моря вплине на весь комплекс українсько-російських стосунків [12].

28 січня 2003 р. під час візиту до Києва президента РФ В.В. Путіна було укладено Угоду про державний сухопутний кордон між двома країнами. Надто важливою є частина п'ята цієї угоди, яка фіксує статус Азовського моря та Керченської протоки, і яка передбачає, що врегулювання спорів відносно суміжних морських просторів здійснюється згідно домовленостей між договірними сторонами, а також у відповідності до норм міжнародного права. При цьому зазначений документ не містить жодного положення, яке б перешкоджало позиціям РФ та України відносно статусу Азовського моря та Керченської протоки як внутрішніх вод обох держав [12].

Кульмінаційним моментом українсько-російського протистояння в питанні кордонів став конфлікт навколо **острова Коса Тузла восени 2003 р.**, коли почалося будівництво дамби в Керченській протоці. За офіційною інформацією Росії приводом до будівництва дамби була громадська ініціатива - звернення кубанських козаків до краснодарського губернатора про відновлення коси Тузла. Без погодження з українською стороною російська місцева влада почала масштабне будівництво дамби у Керченській протоці з Таманського півострова у напрямі до українського острова Тузла, що супроводжувалося гучною мас-медійною кампанією та заявами радикально-шовіністично налаштованих російських політиків щодо приналежності о.Тузла Росії. Російські прикордонники заявляли, що після завершення будівництва дамби на о. Тузла має бути встановлена російська прикордонна застава. Створена таким чином загроза порушення українсько-російського кордону, а отже й суверенітету України, викликала шок в українському політикумі. З метою забезпечення українського суверенітету на о. Тузлі був підсилений прикордонний пост і почались роботи з будівництва постійної прикордонної застави [1, с. 15].

Незважаючи на те, що Росія тоді відступила, дискусії навколо кордонів між двома державами в Азовському морі не вщухають до

сьогодні. 20 квітня 2004 р. Верховна Рада та Державна Дума одночасно ратифікували Угоду про українсько-російський державний кордон між Україною та РФ. Того ж дня було ратифіковано й Угоду про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки.

25 квітня 2005 р. в Києві відбувся двадцятий раунд переговорів державних делегацій України та Росії з проблем розмежування Азовського моря та Керченської протоки, під час яких РФ не погодилася з позицією України відносно того, що кордон у Керченській протоці має співпадати з лінією колишнього адміністративно-територіального кордону між УРСР та РРФСР. І тут пропозиції російської сторони, які зводяться до ідеї спільного використання або делімітації лише дніща Азовського моря та Керченської протоки, є цілком неприйнятними, оскільки суперечать інтересам української сторони, які вимагають встановлення фіксованих державних кордонів, в тому числі на водній поверхні.

Таким чином, незважаючи на те, що сухопутний кордон між Україною і Російською Федерацією та кордон в районі Керченської протоки, як і всі інші ділянки морського кордону між Україною і РФ, закріплені низкою міждержавних українсько-російських договорів і повністю відповідають конвенції ООН по міжнародному морському праву, суперечності і взаємні претензії між державами все ж таки існують і потребують якнайскорішого вирішення для стабілізації відносин.

Зміни на карті Європи, що відбулись після розширення ЄС 2004-2007 рр. і утворення євросозівсько-українського кордону, відобразились і на російсько-українських відносинах.

Враховуючи, що від стану взаєморозуміння і спільного вирішення проблем багато в чому залежить політична стабільність в Європі, одне із чільних місць у взаємовідносинах двох сусідніх держав зайняли питання російської військової присутності в Україні.

Російська військова присутність в Україні – це комплексне явище, яке не можна зводити виключно до тимчасового базування Чорноморського флоту Російської Федерації (ЧФ РФ). В Україні існують й інші об'єкти, які хоча й мають відмінний статус порівняно з об'єктами ЧФ РФ, проте слугують переважно російським військовим інтересам. До таких об'єктів можна віднести об'єкти системи попередження про ракетний напад і контролю космічного простору (СПРН і СККП) й

арсенали, на яких у радянські часи зберігалася ядерна зброя (так звані об'єкти «С») [13].

Між Україною і Російською Федерацією не існує зобов'язань колективної оборони.

Так чи інакше спільна риса об'єктів ЧФ РФ, української частини системи СПРН і СККП та об'єктів «С» полягає у тім, що їхній нинішній статус значно більше задовольняє Росію, ніж Україну. Виходячи з цього, загальна політика України щодо російської військової присутності на найближчу перспективу має бути спрямована на досягнення балансу і симетрії відносин: умови цієї присутності мають або однаково задовольняти, або однаково не задовольняти обидві сторони. Інакше прийнятна для Росії, але не прийнятна для України ситуація може стати довічною.

Статус Чорноморського флоту Російської Федерації в Україні, цього основні параметри, умови перебування та порядок розрахунків визначаються трьома основними документами: Угодою між Російською Федерацією та Україною про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (Угода про статус ЧФ), Угодою між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту (Угода про поділ ЧФ) та Угодою між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (Угода про розрахунки за ЧФ). Усі три були підписані у 1997 р. та набули чинності у 1999 р. Ці документи мають рамковий характер і з конкретних питань відсилають або до українського законодавства, або до окремих угод між сторонами. Останніх передбачено принаймні десять. Існує також низка допоміжних нормативних актів, які не згадуються у базових угодах [14].

Угодою про статус встановлюється, що Чорноморський флот РФ з головною базою, розташованою у Севастополі, перебуватиме в Україні принаймні до 2017 року. Після цього, якщо жодна зі сторін не вийде з Угоди про статус у спосіб письмово попередження іншої сторони не пізніше ніж за рік до закінчення терміну її дії, весь комплекс угод про ЧФ автоматично пролонгується на наступні п'ять років (всі угоди, окрім Угоди про розрахунки, чинні протягом терміну дії Угоди про статус).

Слід відзначити, що найскладніші на сьогодні юридичні проблеми щодо тимчасового базування ЧФ РФ стосуються оформлення договорів

оренди відповідно до вимог внутрішнього законодавства України і узгодження умов використання гідрографічного-навігаційного обладнання.

Статус навігаційно-гідрографічних об'єктів (маяків) на українській території є іншою гострою проблемою. Базовими угодами встановлюється, що, по-перше, порядок використання навігаційно-гідрографічного забезпечення плавання у Чорному і Азовському морях визначається окремою угодою; по-друге, цією окремою угодою визначається склад об'єктів навігаційно-гідрографічного забезпечення ЧФ РФ, а самі ці об'єкти на відміну від інших об'єктів, що передаються в оренду ЧФ, використовуються спільно з Україною; по-третє, плата за спільне з Україною використання навігаційно-гідрографічних об'єктів не входить до орендної плати за перебування ЧФ РФ і визначається окремо.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що відповідно до базових угод 1997 р. жоден об'єкт системи навігаційно-гідрографічного забезпечення на території України не може контролюватися Чорноморським флотом РФ на умовах оренди, максимальний рівень залучення ЧФ РФ до роботи цих об'єктів – спільне використання. Це відповідає законодавству України і визначається на міжнародному рівні Росією.

Плата за перебування ЧФ РФ в Україні стає дедалі більшим об'єктом уваги. Для цього є об'єктивне підґрунтя: по-перше, відсутність у базових угодах фіксованої орендної плати на весь період перебування ЧФ РФ; по-друге, невідповідність нинішніх виплат за ЧФ РФ як українським, так і світовим розцінкам на оренду землі та майна.

Важливим є міжнародний аспект проблеми перебування ЧФ РФ на території України. Річ у тім, що у той час, як на офіційному рівні Росія негативно оцінює зростання ролі НАТО в Чорному морі, у своїй практичній діяльності ЧФ Росії активно залучається до діяльності Альянсу, іноді навіть більшою мірою, ніж це роблять військово-морські сили України. Зокрема, Росія першою з країн-не членів НАТО приєдналася до операції НАТО «Активні зусилля» з перехвату нелегальних та небезпечних вантажів у Середземному морі.

Підсумовуючи, можна визначити такі пріоритети політики України щодо тимчасового перебування ЧФ РФ: **по-перше**, завершити юридичне оформлення перебування флоту на території України; **по-друге**, задіяти для вирішення проблем навігаційно-гідрографічного забезпечення плавання в територіальних водах України процедури, передбачені

Конвенцією ООН з морського права; **по-третє**, розглянути можливість передачі принаймні частини земель, які передаються в оренду ЧФ РФ, у комунальну власність Криму. Це зробить дії центральної та кримської влади щодо російської військової присутності узгодженішими.

Щодо системи попередження про ракетний напад і контролю космічного простору то, нинішній статус, умови обслуговування та порядок розрахунків за засоби СПРН і СККП визначаються Угодою між Урядом України та Урядом РФ про засоби систем попередження про ракетний напад і контролю космічного простору та двома додатками до неї від 28 лютого 1997 року. Ця угода була ратифікована Верховної Ради України і набула чинності 11 січня 2001 року.

Розробка Угоди про засоби СПРН і СККП між урядами України та Росії відбувалася майже паралельно у ті самі терміни, що і базових документів стосовно ЧФ РФ. Однак на відміну від останніх ця Угода втілює іншу модель використання Міністерством оборони Росії об'єктів на українській території.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 388-р від 6 вересня 2005 року українські об'єкти СПРН і СККП включені до складу Національного центру управління та випробувань космічних засобів Національного космічного агентства України (НКАУ) і організовані у два центри радіотехнічного спостереження – Західний (м. Мукачєво) та Південний (м. Севастополь). 26 лютого 2009 року, рівно о опівночі українські радіолокаційні станції в Севастополі та Мукачєві, які використовуються для попередження про ракетний напад, припинили інформувати Росію у зв'язку із закінченням дії міжурядової угоди.

Серед інших проблем співпраці двох країн залишається проблема статусу українських арсеналів, де за радянських часів зберігалася тактична ядерна та інша зброя. Тепер ця проблема вимагає вирішення.

Саме через поганий стан «звичайних» арсеналів проблема утилізації надлишкової кількості боєприпасів і ракет в Україні є гострою, а наслідки аварій останніх років – такими важкими. Прийнята постановою КМУ № 472 від 28 червня 1995 року Програма забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів озброєння, ракет і боєприпасів Збройних Сил України на 1995-2015 роки хронічно не виконується через недофінансування [13].

Виходячи із зазначеного, актуальним є питання зміни статусу об'єктів «С» з метою їх використання як арсеналів звичайних

боєприпасів і ракет Збройних Сил України, узгодивши з Російською Федерацією механізми та процедури збереження її таємниць.

Поряд з названими проблемами українсько-російських взаємовідносин сьогодні на перше місце вийшли проблеми поставок з Росії енергоносіїв для України і країн Євросоюзу у 2009 році.

Крім того, Президент України Віктор Ющенко вважає, що газова криза виникла через геополітичні інтереси Росії, і назвав великою помилкою спробу обґрунтовувати ситуацію з поставками газу, яка виникла на початку січня, виключно комерційним або економічним конфліктом.

Що ж до народного бачення конфлікту, що виник, то, на думку українців, у загостренні газового конфлікту винні як Росія, так і Україна. Згідно із результатами опитування, більшість українців (35,9%) схильні вважати Україну та Росію рівною мірою винними у загостренні газового конфлікту. Водночас понад чверть опитаних (29,1%) вважає Україну винною у загостренні газового конфлікту, тоді як 27,3% українців покладає таку відповідальність на Росію. Зауважимо, що зазначені погляди вмотивовані регіональною приналежністю опитаних: переважна більшість респондентів зі Східної України звинувачує Україну у загостренні газового конфлікту, тоді як більшість опитаних із Західної України – Росію. Проте в цілому під час газового конфлікту більшість українців (63,1%) не змінили своє ставлення до Росії [15].

Газові суперечки між Росією та Україною завершилися підписанням угод, які регулюють постачання газу в Україну і розблокують транзит палива до Європи. Угоди матимуть довготерміновий характер і розраховані на 10 років. Один із принципових пунктів домовленостей – перехід з 1 січня 2009 року до європейського принципу формування ціни на газ. Відтепер вона буде залежати від вартості інших енергоносіїв на світових ринках і розраховуватиметься за формулою.

Прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко вважає, що ціна на газ для українських споживачів у 2009 році – суттєве досягнення переговорного процесу між Україною та Росією. «Те, що вдалося здобути, я вважаю це серйозним досягненням в переговорному процесі між Україною і Росією, серйозними поступками назустріч один одному», - підкреслила прем'єр-міністр [16].

Водночас Президент України Віктор Ющенко зазначив, що базові угоди між Росією та Україною щодо постачання газу є непростими. З його слів, ці угоди, за великим рахунком, не можна назвати

партнерськими. Однак, Президент підкреслив, що Україна буде виконувати їх. Юристи Президента України зробили висновок, що ряд положень контрактів надають ВАТ Газпром очевидні переваги, а НАК Нафтогаз України ставлять в явно несприятливе і залежне становище.

Газовий конфлікт України з Росією у 2008-2009 рр. завдав серйозного удару як по репутації Росії як надійного постачальника енергоресурсів, так і по Україні як транзитеру цих енергоресурсів.

Але загострення українсько-російських відносин після грузино-осетинського конфлікту досягло верхньої шкали «негативу» взаємовідносин на державному рівні. Ця тема залишається однією з найбільш обговорюваних у світових засобах масової інформації. Для України цей розвиток подій є особливо важливим і, можна сказати, особливо тривожним. Грузино-південноосетинський конфлікт, який дуже швидко став російсько-грузинським збройним конфліктом, поставив багато запитань і викликів як до системи міжнародного права, так і щодо майбутнього розкладу сил у Чорноморсько-Каспійському регіоні. Ця війна стала першою міждержавною війною, яка потрясла пострадянський простір.

Відомо, що Європейський Союз закликав Грузію та Росію вжити усіх заходів для недопущення ескалації конфлікту й відновлення взаємодовіри. «ЄС закликає усі сторони утримуватися від будь-яких кроків, що можуть посилити напруженість, і вжити заходів із відновлення довіри», – зазначено у заяві. ЄС підтвердив свої непорушні зобов'язання щодо суверенітету, незалежності й територіальної цілісності Грузії у рамках міжнародного визнання кордонів. На бік Грузії став Північноатлантичний альянс. «Країни НАТО вважають, що із зони конфлікту повинні бути виведені російські миротворчі сили», - заявили в НАТО [17].

Водночас лідери ЄС наголосили, що, враховуючи взаємозалежність Росії та ЄС, а також на тлі глобальних проблем, що стоять перед ними, не існує альтернативи для спільних відносин, ніж відносини на базі співпраці, довіри та діалогу, на підставі поваги верховенства права та принципів, визнаних Хартією ООН і ОБСЄ. «Ми не хочемо розривати партнерські відносини з Росією, - сказав Саркозі. - Ми недвозначно засуджуємо непропорційну реакцію росіян, але ми в Європі усвідомлюємо необхідність продовження діалогу з нашими російськими сусідами» [18].

Що стосується позиції України, то саме вона не підтримала рішення Росії про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії і наголошувала на непорушності міжнародного принципу збереження територіальної цілісності будь-якої держави. Про це заявив Президент України Віктор Ющенко. «Ми жалкуємо у зв'язку з прийняттям такого рішення. Для України воно неприйнятне, і тому ми не можемо підтримати цю позицію», – сказав Президент. Глава держави наголосив: Україна виходить із того, що забезпечення фундаментального міжнародного права на територіальну цілісність будь-якої країни є основою сучасної безпекової політики [19].

Виступаючи на центральному майдані Тбілісі на підтримку грузинського суверенітету, Президент України зазначив, що «Грузія - наш друг. Грузини - наші друзі. Сьогодні, тут, у найтяжчі часи для Грузії ми говоримо, що ви маєте право на свободу, право на незалежність» [20].

«Наша позиція збігається з позицією ЄС і світової спільноти – це абсолютно чітка підтримка суверенітету і територіальної цілісності Грузії!» - підкреслив заступник міністра закордонних справ України Костянтин Єлісеєв.

Разом з тим різною на події у Грузії була реакція українських політиків. «Треба діяти без подвійних стандартів – треба вчинити так само, як вчинив Захід у ставленні до проголошення незалежності Косово. Вважаю, що Україна повинна прийняти волевиявлення народів Південної Осетії та Абхазії і визнати їх незалежність», - заявив В.Янукович, лідер однієї із опозиційних партій України [21]. Директор Центру близькосхідних досліджень, експерт Альянсу «Майдан» І.Семиволос наголошував, що беззастережна підтримка Грузії Україною може спричинити різку реакцію Росії, зокрема, ускладнити газові переговори.

Ще одним приводом до загострення відносин стало те, що Україна також попередила Росію про небажаність участі кораблів Чорноморського флоту, що тимчасово дислоковані на території України у військовому конфлікті у Південній Осетії. З метою запобігти втягненню у збройний конфлікт Україна повідомляла, що залишатиме за собою право згідно норм міжнародного права і законодавства України заборонити повернення суден які брали участь у конфлікті в українські порти [22].

Крім того, 2 жовтня, прем'єр-міністр Російської Федерації, на спільній прес-конференції із прем'єр-міністром України в Москві,

безпідставно та упереджено звинуватив Україну в поставках «вооружений в зону конфлікта» і, що військова «техника могла быть поставлена в ходе самих боевых действий, и она управлялась специалистами из Украины». Спеціальна міжвідомча робоча група за участю представників керівництва відповідних органів виконавчої влади, спецслужб, при Апараті РНБО провела глибокий і всебічний аналіз всіх аспектів військово-технічного співробітництва з Грузією. Головний її висновок полягає в тому, що все військово-технічне співробітництво із Грузією Україна проводила у повній відповідності до норм міжнародних режимів експортного контролю та національного законодавства. Українські спецекспортери не здійснювали в ході російсько-грузинського воєнного конфлікту експорт озброєнь до Грузії, ніколи не постачали товарів військового призначення під виглядом гуманітарного вантажу.» Саме такий висновок міститься на сайті офіційного Інтернет - представництва Президента України [23].

Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко зазначила: «Я впевнена, що останні твердження (про поставки озброєнь Грузії) не відповідають дійсності. Сьогодні ніякої поставки не здійснюється, і я думаю, що найближчим часом не буде в цьому жодної потреби» [24].

Багато експертів вважають, що російсько-грузинська війна серпня 2008 р. та чергова газова криза у відносинах Російської Федерації та України початку 2009 р. є взаємопов'язаними подіями – частинами загального плану щодо дестабілізації ситуації у регіоні, наполягаючи, що це є ланки одного ланцюга, щоб не допустити подальшої європейської та євроатлантичної інтеграції України та Грузії і демонстрації, в першу чергу Європейському Союзу, чий вплив у Чорноморському регіоні є основним.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що можна зробити кілька висновків.

1. За півтора десятка років свого розвитку українсько-російські відносини були відзначені певними позитивними досягненнями, але й разом з тим виявили ряд суперечностей, які було важко подолати з огляду на їх історичну обумовленість та різницю у геополітичних орієнтаціях обох країн.

2. Протягом усього періоду розвитку українсько-російських відносин склалися декілька вузлів протиріч, які актуалізуються у відповідності до змін зовнішньополітичних реалій і внутрішньополітичної ситуації в державах. Україна не має чіткої стратегії відносин ані з Росією, ані із

зовнішнім світом у цілому. Конфронтація з Росією для України є також небажаною з огляду на внутрішньополітичну нестабільність української держави і нечітку позицію зарубіжних партнерів. Незахищеність північно-східних кордонів, значна взаємозалежність економічного життя країн регіону, ментальна спорідненість населення робить будь-які конфлікти вкрай небажаними. У ситуації, що складається в українсько-російських відносинах, необхідне прогнозувати наслідки та працювати на випередження, не допускаючи загострення взаємовідносин.

3. Несумісність українського та російського підходів до НАТО негативним чином впливає на характер українсько-російських відносин. Російська сторона інтерпретує євроатлантичну інтеграцію України як зраду. Тому її зовнішньополітична стратегія передбачає недопущення членства України в Альянсі. Після наступних хвиль розширення Європейського Союзу Україна опиниться затиснутою між ЄС з одного боку та інтеграційними утвореннями на пострадянському просторі на чолі з Росією - з другого. Тому дві найголовніші проблеми зовнішньоекономічної політики України – реалізація стратегії інтеграції в ЄС та інституціоналізація й стабілізація стосунків з Російською Федерацією - ще більше актуалізуються.

4. Головними проблемами у взаєминах між країнами, що залишилися після розпаду Радянського Союзу, є нерегульованість морської ділянки кордону, відсутність остаточної визначеності статусу та умов перебування Чорноморського флоту Росії на території України. На сьогодні проблема не стоїть настільки жорстко, однак із наближенням членства України в Північноатлантичному альянсі вона може набути нової якості. Отже, в майбутньому можна прогнозувати послаблення політичних контактів між державами.

5. Співпрацю України з Російською Федерацією визначають тепер і визначатимуть в майбутньому три головних чинники. **Перший** - динаміка двосторонньої торгівлі, **другий** - транспортування енергоносіїв територією України і **третій** - інтеграційні процеси на пострадянському просторі. Тому Україна насамперед має зосередити зусилля на вирішенні проблем двосторонніх відносин з Росією саме у цих напрямках.

Крім того, розвитку такого партнерства між Україною та Російською Федерацією сприятиме і традиційна близькість країн у

територіальному, економічному та історико-культурному плані, значний відсоток етнічних росіян серед населення України і українців в Росії, які прагнуть зберегти політичну близькість держав.

Список використаних джерел

1. Парахонський Б.О. Українсько-російські відносини: злети та падіння. - К.: Т-во «Знання» України, 2007. - 24 с.
2. Гальчинський А. С. Помаранчева революція і нова влада. - К.: Либідь, 2005. - 368 с.
3. Кирюхін О. Транскордонне співробітництво у російсько-українських відносинах // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: монографія / За ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.
4. Надтока Г. Основні етапи та тенденції розвитку українсько-російських відносин 1991-2006 років // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: монографія / За ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 576с.
5. Вербинський В. В., Земляний М. Г. Російський фактор в євроінтеграційних енергетичних відносинах України //Стратегічна панорама. – 2004. - №1. – С.57 – 64.
6. Хомра О. У. Територіальна структура зовнішньої торгівлі України з Росією // Стратегічна панорама. – 2001. - №1-2. – С.127 – 134
7. Дубинин Ю. В. Как была заложена правовая основа российско-украинских отношений // Новая и новейшая история. – 2008. - № 3. – С.79 - 89.
8. Сидорук А. Велика шахівниця Збігнева Бжезинського. — Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3760/62447/>
9. Україна підписала в в Ашгабаті ряд поточних документів СНД. — Режим доступу: <http://www.glavport.net/lastnews.php?id=170257>
10. Геополітика: Україна в міжнародних відносинах. Проблема кордонів у СНД. — Режим доступу: <http://readbookz.com/book/183/6468.html>
11. Григорець Т. Основні етапи та тенденції розвитку українсько-російських відносин 1991 –2006 років. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/09-2.pdf
12. Богінська І. Українсько-російські відносини в контексті євроатлантичного курсу України. — Режим доступу: http://www.intsecurity.dn.ua/stat/vestnik6-20_bog.php

13. Надтока Г. Російська військова присутність в Україні: шляхи вирішення існуючих проблем. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/09-3.pdf
14. Притула В. Чи гарантує Чорноморський флот Росії безпеку України? — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/Article/1565421.html>
15. Клаунінг Н. Ставлення українців до газового конфлікту з Росією. — Режим доступу: <http://pr.meta.ua/read/4733>
16. Тимошенко Ю.: Українсько-російські газові переговори 2009 року - приклад того, як необхідно будувати міждержавні відносини. — Режим доступу: <http://www.tymoshenko.com.ua/ukr/news/first/6869/>
17. Грузія: НАТО потребує, чтобы российские миротворцы покинули Абхазию. — Режим доступу: http://www.gazeta.ru/news/lastnews/2008/04/28/n_1212632.shtml
18. Лесів К. Російсько-грузинська війна: на чийй стороні світова спільнота? — Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-266661.html>
19. Ющенко В. Україна не підтримує рішення Росії про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>
20. Виступ Президента України Віктора Ющенка на центральному майдані Тбілісі на підтримку грузинського суверенітету. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/11699.html>
21. Україна підтримує рішення ЄС стосовно російсько-грузинського конфлікту та РФ. — Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/02sep2008/sammit.html>
22. Україна погрожує заблокувати повернення російських кораблів до Севастополя. — Режим доступу: <http://novynar.com.ua/world/34306>
23. Заява щодо звинувачень України у нібито постачанні озброєнь до Грузії під час російсько-грузинського воєнного конфлікту. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/11699.html>
24. Тимошенко заспокоїла Путіна: Україна не продає зброю Саакашвілі. — Режим доступу: <http://pravda.com.ua/>

Исследованы основные проблемы в украинско-российских отношениях, в частности в плоскости границ, базирования Черноморского флота в Украине, оценок грузино-осетинского конфликта, проблематика транспортировки энергоносителей России странам ЕС.

Ключевые слова: проблемы территорий, аренда Черноморского флота, «газовое» противостояние, украинско-российские взаимоотношения.

Investigational basic problems in Ukrainian-Russian relations, in particular inplane scopes, basing of the black Sea fleet, in Ukraine, estimations gruzino-ossetic to the conflict, problematiku of transporting of power mediums of Russia to the countries of ES.

Keywords: problems of territories, lease of the black Sea fleet, «gas» opposition, Ukrainian-Russian relations.